

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО НАСТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЗАСВОЄННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

О.М. Ільїна. Деякі особливості комунікативного настановлення студентів перших курсів та підвищення якості засвоєння професійно спрямованої іноземної мови. Перед викладачами вищої школи постає багато завдань, одним з яких є діагностика та корекція взаємодії студентів між собою. Визначення рівня комунікативного настановлення сприяє подальшому ефективному плануванню роботи зі студентами та організації їхньої взаємодії на заняттях з іноземної мови. Малодослідженість проблеми початкового комунікативного настановлення студентів-першокурсників та шляхів його корекції обумовили вибір теми дослідження. У статті проаналізовано поняття комунікативного настановлення, його види та особливості. Стаття містить дані дослідження про рівень сформованості комунікативного настановлення (комунікативної толерантності та власне комунікативного настановлення), проведеного зі студентами I курсу КНЕУ ім. В. Гетьмана, згідно з яким студенти-першокурсники виявили високий рівень інтолерантності та негативну спрямованість комунікативного настановлення. У статті надано рекомендації щодо корекції комунікативного настановлення в напрямку позитивного полюса шляхом виконання психотренінгових вправ на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: комунікативне настановлення, рівень, студенти-першокурсники, опитування, анкета, результати, комунікативна інтолерантність, негативізм, корекція, психотренінгові вправи, взаємодія, іноземна мова.

О.Н. Ільїна. Некоторые особенности коммуникативной установки студентов первых курсов и повышения качества усвоения профессионального иностранного языка. Перед преподавателями высшей школы поставлено много заданий, одним из которых является диагностика и коррекция взаимодействия студентов между собой. В статье проанализировано понятие коммуникативной установки: коммуникативной толерантности, установки, ее виды и особенности. Статья содержит информацию про исследование уровня сформированности коммуникативной установки (коммуникативной толерантности и собственно коммуникативной установки), проведенного со студентами I курса КНЕУ им. В. Гетьмана, согласно которому студенты-первокурсники проявили высокий уровень интолерантности и негативную направленность коммуникативной установки. Статья содержит рекомендации по коррекции коммуникативной установки в направлении позитивного полюса путем выполнения психотренінгових упражнений на занятиях иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативная установка, уровень, студенты-первокурсники, опрос, анкета, результаты, коммуникативная интолерант-

ність, негативизм, корекція, психотренінгові упражнения, взаємодія, іноземний язык.

Постановка проблеми. Високі вимоги до системи вищої освіти обумовлюють різнобічний характер роботи викладача, до якої входить не лише викладання предмета, а й організація навчального процесу та виховна робота зі студентами. Оскільки вивчення іноземної мови у ВНЗ спрямоване на спілкування студентів на професійну тематику (як усне, так і письмове), тобто на певний вид взаємодії, від викладача іноземної мови вимагається не тільки навчати студентів певних знань, умінь та навичок, але й координувати взаємодію студентів при спілкуванні. Однією з провідних психологічних характеристик спілкування є комунікативне настановлення, ступінь позитивного чи негативного вияву якого обумовлює результативність комунікації взагалі та результативність комунікації іноземною мовою. Малодослідженість проблеми початкового комунікативного настановлення студентів-першокурсників та шляхів його корекції обумовили вибір теми дослідження "Деякі особливості комунікативного настановлення студентів перших курсів та підвищення якості засвоєння професійно спрямованої іноземної мови".

Мета статті: на підставі теоретичного аналізу літератури визначити поняття "комунікативне настановлення", порівняти різні ступені розвитку комунікативного настановлення та комунікативної толерантності, проаналізувати залежність комунікативного настановлення та якості засвоєння навчального матеріалу, сформулювати можливі шляхи корекції комунікативного настановлення шляхом виконання психотренінгових вправ на заняттях з англійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття комунікативного настановлення в контексті психологічного настановлення досліджувало багато вітчизняних та іноземних авторів, такі як Г.М. Андрєєва, О.О. Бодальов, М.С. Каган, С.Д. Максименко, О.М. Леонтєв. Так, Г.М. Андрєєва зазначає, що комунікативне настановлення (рос. установка) – це програма поведінки партнера під час спілкування, рівень якої може прогнозуватись щодо виявлення предметно-тематичних інтересів, емоційно-оцінних відношень, залученості партнерів до взаємодії тощо [1]. Д.Н. Узнадзе визначає настановлення як цілісний динамічний стан суб'єкта, стан готовності до певної активності [10]. У цьому контексті комунікативне настановлення слід розглядати як стан готовності до спілкування та взаємодії.

Орбан-Лембрик говорить про комунікативне настановлення як про "стійке переконання при погляді на себе та на іншу особистість як на партнерів у спілкуванні" [6]. Наставлення є певним сформованим кліше поведінки в типовій ситуації. За твердженням В.В. Бойка [2], комунікативні

настановлення особистості визначають здатність реагувати на партнера взаємодії певним чином, відповідно до наявного в неї досвіду, поглядів, поведінки тощо. При цьому особи з негативним комунікативним настановленням поведуться нестримано, висловлюють свої негативні емоції, показують зверхність, небажання слухати партнера в спілкуванні. Науковці виділяють наступні види негативного комунікативного настановлення: замаскована жорстокість, відкрита жорстокість, бурчання, обґрунтований негативізм, негативний досвід спілкування [8, с. 267]. Негативне комунікативне настановлення виражається в невмінні зрозуміти та емоційно відчувати співрозмовника та сприяє розв'язанню конфлікту та розвитку деструктивного сценарію взаємодії, в разі роботи студентів на занятті – навіть до зриву заняття. Особи з позитивним комунікативним настановленням готові до відкритої взаємодії на партнерських засадах, а отже, до взаємодії на заняттях.

У структурі комунікативного настановлення науковці вирізняють наступні компоненти: знання про типи поведінки партнерів (певна сформована система уявлень на підставі наявного досвіду, що особливо негативно виражено в першокурсників), оцінювання партнерів у спілкуванні (згідно до сформованої чи динамічної картини уявлень про типи співрозмовників), переживання досвіду спілкування з певними типами комунікантів (відповідно до сформованих кліше, людина відносить комуніканта-співрозмовника до певного типу й спілкується з цим типом за сформованим сценарієм), виявлення настановлень до різних типів партнерів або виявлення загального настановлення до спілкування та взаємодії взагалі.

Важливим аспектом комунікативного настановлення є комунікативна толерантність. Комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь її терпимості до неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів у взаємодії [4]. До цього поняття входить наступне: вміння приймати інших людей, відсутність категоричності в оцінці інших, вміння приховувати свої почуття під час спілкування з некомунікабельними партнерами, сприймання партнера з недоліками, вміння пробачати іншим їхні помилки, пристосування до звичок інших [8].

Отже, якість спілкування та взаємодії безпосередньо залежать від комунікативного настановлення та ступеня розвитку комунікативної толерантності. Оскільки викладання іноземної мови базується на спілкуванні, монологічному та діалогічному мовленні, авторами вважається за доцільне провести визначення комунікативного настановлення в студентів, зокрема першокурсників, з метою його подальшої корекції.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до аналізу літератури авторами було вирішено проаналізувати вираженість комунікативного настановлення та комунікативної толерантності серед студентів I курсів. В опитуванні

взяли участь 60 студентів 1 курсу фінансово-економічного та кредитно-економічного факультетів. Було використано методика "Комунікативна толерантність" та методики діагностики комунікативного настановлення В.В. Бойка.

За допомогою методики діагностики комунікативної толерантності В.В. Бойка [9, с. 407] були з'ясовані толерантні або інтолерантні настановлення особистості студентів-першокурсників в процесі спілкування за допомогою виявлення їх негативного полюса: 1) неприйняття індивідуальності іншого; 2) використання власної особистості як взірця під час оцінки іншого; 3) категоричність суджень; 4) невміння приховувати власні негативні емоції; 5) прагнення перевиховати партнера; 6) прагнення підлаштувати іншого до власних ідеалів; 7) невміння пробачати образи, помилки; 8) нетерпимість до дискомфорту, спричиненого іншими; 9) невміння пристосовуватися й приймати особливості оточення тощо.

Методика діагностики комунікативного настановлення В.В. Бойка [9, с. 408] дозволяє визначити негативні шаблони сприйняття й реагування на партнера в спілкуванні за такими показниками: 1) замаскована, прихована жорстокість до інших людей і суджень про них, яка проявляється через обережне або недоброзичливе ставлення, небажання допомагати; 2) відкрита жорстокість до людей, яка демонструє недоброзичливі, різкі, а подекуди й агресивні реакції в процесі взаємодії; 3) обґрунтований негативізм у судженнях про людей, який виявляється в об'єктивно обумовлених негативних висновках про несприятливі ситуації чи оточення; 4) бурчання або схильність до необґрунтованих узагальнень несприятливих фактів у процесі взаємодії; 5) ступінь наявності негативного особистого досвіду спілкування. Сумарний бал за всіма показниками утворює інтегральну шкалу, яка свідчить про наявність або відсутність негативного комунікативного настановлення досліджуваного.

За результатами дослідження нами було констатовано недостатній рівень комунікативної толерантності студентів-першокурсників.

Рівень комунікативної інтолерантності студентів-першокурсників складає 54 бали, як показує таблиця 1, коли середні показники педагогів, згідно результатів дослідження В.В. Бойко, становлять 42 бали. Тобто в опитаних студентів-першокурсників відзначається підвищений рівень комунікативної інтолерантності, що може негативно позначатись на результативності навчання та взаємодії в групах.

Щодо аспектів комунікативної інтолерантності, то найвищі бали виявилися за показником категоричності й консерватизму в оцінці оточення (6,1 бала), коли опитані студенти прагнули регламентувати індивідуальність партнерів відповідно до власних уявлень.

Такі прояви ще більше посилюються через схильність опитаних студентів "підганяти" співрозмовників під себе, робити їх "зручними" в спілку-

ванні (6,3 бала), намагання повчати, перевиховати партнера в спілкуванні (6,3 бала). Узагалі, вищезазначені спроби перевиховання партнера можуть проявлятися в м'яких (коли під час взаємодії студенти постійно висувають нові вимоги, роблять зауваження) і жорстких формах (коли студенти постійно сваряться, докоряють партнерам), що викликатиме опір партнера. Зазначені аспекти інтолерантності в міжособистісній взаємодії яскраво виявляються через нерозуміння та неприйняття індивідуальності інших (5,8 бала).

Таблиця 1

Показники комунікативної інтолерантності студентів-першокурсників

Показники комунікативної інтолерантності	Середній бал
- нерозуміння та неприйняття індивідуальності інших	5,8
- тенденція оцінювати інших, виходячи з власного «Я»	5,5
- категоричність і консерватизм в оцінці інших	6,1
- невміння згладжувати або приховувати неприємні враження від некомунікабельності інших людей	6,4
- намагання повчати, перевиховати партнера в спілкуванні	6,2
- схильність «підганяти» співрозмовників під себе, робити їх «зручними» в спілкуванні	6,3
- невміння прощати іншому його помилки, ненавмисні незручності, неприємності	5,2
- нетерпимість до дискомфортних станів інших	4,5
- нерозвиненість адаптаційних здібностей у взаємодії з іншими	5,9
- загальний показник комунікативної інтолерантності	54,0

Вищенаведені якості сприяють розвитку деструктивного сценарію взаємодії та унеможливлюють неформальну взаємодію студентів, ускладнюють формальну взаємодію на заняттях з іноземної мови. Тобто всі прагнення та зусилля студентів будуть направлені на підлаштування партнерів під себе через докори, претензії, скандали, а не на спільне навчання. Практично це може виявлятися у дезорганізації навчання, відсутності дисципліни на заняттях, невиконанні парних чи групових завдань.

Високі позиції в опитаних займають також невміння згладжувати або приховувати неприємні враження від некомунікабельності інших людей. Така поведінка сприяє виникненню некерованих емоційних реакцій у відповідь на якості партнера, що визначають негативний фон спілкування. Іншими словами, абсолютно неможливо спрогнозувати реакцію студента на певний розвиток подій, який хоч трохи відрізняється від запланованого кліше. Тобто студенти-першокурсники здебільшого потрапляють у нове оточення, в якому вони абсолютно не вміють поводитись. Будь-яка нестандартна ситуація, яка відрізняється від кліше в їхній свідомості, сприятиме деструктивній взаємодії через негативний полюс комунікативного настановлення.

Виявлені особливості комунікативної інтолерантності студентів-першокурсників дозволяють виокремити її рівні. Переважна більшість (72,1 %) респондентів мають високий рівень, 20,1 % – середній; 7,9 % – низький рівень. Це обумовлює необхідність розвитку комунікативної толерантності студентів-першокурсників з метою організації продуктивної взаємодії в групах та з викладачем: формування свідомого контролю власних емоцій, психічних станів, думок, поведінки на основі позитивного ставлення до партнерів у міжособистісній і професійній взаємодії.

Отримані дані щодо вираженості негативного комунікативного настановлення підтверджують показник комунікативної толерантності студентів-першокурсників. Так, показник загальної негативної комунікативного настановлення в студентів 1 курсу становить 66 балів, коли нормою вважається 33-35 балів(за В.В. Бойком).

Таблиця 2

Показники негативного комунікативного настановлення студентів-першокурсників

Показники негативного комунікативного настановлення	Середній бал
- завуальована жорсткість у ставленні до людей, у судженнях про них	58,9
- відкрита жорсткість у ставленні до людей, у судженнях про них	65,6
- обгрунтований негативізм у судженнях про людей	63,6
- бурчання, необгрунтований негативізм у судженнях про людей	57,1
- негативний особистий досвід спілкування з іншими	58,3
- загальний показник	66,1

Визначним показником постає відкрита жорсткість у ставленні до людей, у судженнях про них, тобто опитані студенти через суперечливий особистий досвід спілкування не приховують, не пом'якшують власні негативні оцінки й переживання щодо оточення загалом. Таке настановлення заздалегідь критично налаштовує суб'єкта взаємодії практично до будь-якого партнера та сприяє деструктивній взаємодії. Тобто опитані студенти налаштовані будь-яку взаємодію сприймати через власний негативний досвід та зводити її до відомих негативних шаблонів.

Наступним за ступенем вираженості в опитаних студентів виявилось негативне комунікативне настановлення як обгрунтований негативізм у судженнях про людей, що виражається в об'єктивно обумовлених несхвальних висновках про деякі типи людей або окремі боки взаємодії. Люди з саме таким настановленням виявляють приховану або відкриту жорстокість.

Отримані результати обумовили необхідність проведення роботи зі студентами з метою корекції комунікативного настановлення. Разом з теоретичним поясненням англійською мовою про типи спілкування, комунікативну толерантність, комунікативне настановлення, студентам пропонується виконувати певні види вправ у формі лексично-фонетичної розминки на

початку занять. Наприклад, студентам пропонується ділова гра: "Ви працівник банку, який збанкрутував. Ви повинні подзвонити клієнту й повідомити йому, що банк не зможе повернути його депозит. Знайдіть 5 способів це зробити". Або "Ви відмовляєте в підписанні контракту особі через несформованість проекту. Знайдіть 5 (різних) способів повідомити про це".

Інший варіант тренінгової вправи – проведення обговорення важливої ситуації, наприклад, вихід з кризи в корпорації (оформлення позики, продаж майна, банкрутство, виїзд керівництва корпорації за кордон з метою ухилення від сплати боргів). В обговоренні беруть участь 6-8 осіб, кожна з яких відіграє певну роль: Поміркований, Істерик, Обвинувач, Людина-комп'ютер, Ухильний.

Важливим є те, що після проведення вправи викладач відводить 5-10 хвилин на аналіз поведінки та взаємодії студентів (іноземною мовою), також студентам пропонується проговорити свої відчуття та емоції, які виникали під час вправи. Студенти можуть порівняти свої настановлення під час спілкування з ролями, визначити ступінь комфортності певної ролі та ймовірність корекції виду спілкування. З особистого досвіду проведення таких вправ вважаємо їх доцільними та корисними, ця тема потребує більш ретельного дослідження.

Висновки. Отже, комунікативне настановлення виражає певний досвід людини в сприйнятті дій партнерів у спілкуванні. Виражене негативне настановлення в поєднанні з високим рівнем комунікативної інтолерантності сприяє деструктивній взаємодії під час спілкування. У контексті навчання студентів-першокурсників іноземної мови в економічних ВНЗ високий рівень розвитку негативного комунікативного настановлення може бути обумовленим різкою зміною освітнього середовища (школа – ВНЗ), відсутністю навичок спілкування та взаємодії в академічній групі, відсутністю відповідного психологічного супроводу батьків, кураторів груп, викладачів, деканату тощо. Безумовно, цей показник не сприяє продуктивній взаємодії студентів між собою та з викладачем і призводить до низького рівня організації навчального процесу, низької мотивації вивчення іноземної мови та спілкування, що позначається на оцінці студента. Отримані дані зрізу, проведеного серед студентів 1 курсу, підтверджують високий рівень сформованості негативного комунікативного настановлення та високий рівень комунікативної інтолерантності. З метою корекції вищезазначених показників пропонуємо проводити певні види психотренінгових вправ на заняттях з іноземної мови англійською мовою.

Перспективи дослідження. Вважаємо цікавим проведення подальшого дослідження ступеня вираженості комунікативних настановлень та їхньої корекції шляхом виконання тренінгових вправ на заняттях з іноземної мови у студентів 1 курсу економічних ВНЗ України з відповідним визначенням початкової та кінцевої емоційної та комунікативної зрілості респондентів.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для высш. шк. / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 1999. – 375 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении : взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М. : Информ. издат. дом Филин, 1996. – 210 с.
3. Гришина Н. В. Психология социальных ситуаций / Н. В. Гришина // Вопросы психологии. – 1997. – № 1. – С. 121-132.
4. Дерманова И. Б. Психологический практикум. Межличностные отношения : метод. рекомендации / И. Б. Дерманова, Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2005 – 40 с.
5. Кочунас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочунас ; пер. с лит. – М. : Академический проект, 2000. – 240 с.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підр. у 2-х кн. / Орбан-Лембрик Л. Е. – Чернівці : Книги-XXI, 2010. – 464 с.
7. Петровская Л. А. Компетентность в общении : социально-психологический тренинг / Петровская Л. А. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
8. Психология. Словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
9. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. / Райгородский Д. Я. ; ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Бахрах-М, 2000. – 672 с.
10. Уснадзе Д.Н. Общая психология / Д.Н. Уснадзе. – М.: Смысл; СПб.: Питер, 2004. – 413 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Andreeva G. M. Social'naja psihologija : ucheb. dlja vyssh. shk. / G. M. Andreeva. – М. : Aspekt-Press, 1999. – 375 s.
2. Bojko V. V. Jenergija jemocij v obshhenii : vzgljad na sebja i na drugih / V. V. Bojko. – М. : Inform. izdat. dom Filin, 1996. – 210 s.
3. Grishina N. V. Psihologija social'nyh situacij / N. V. Grishina // Voprosy psihologii. – 1997. – № 1. – S. 121-132.
4. Dermanova I. B. Psihologicheskij praktikum. Mezhlichnostnye otnoshenija : metod. rekomendacii / I. B. Dermanova, E. V. Sidorenko. – SPb. : Rech', 2005 – 40 s.
5. Kochunas R. Osnovy psihologicheskogo konsul'tirovanija / R. Kochunas ; per. s lit. – М. : Akademicheskij proekt, 2000. – 240 s.
6. Orban-Lembrik L. E. Social'na psihologija : pidr. u 2-h kn. / Orban-Lembrik L. E. – Chernivci : Knigi-HHI, 2010. – 464 s.
7. Petrovskaja L. A. Kompetentnost' v obshhenii : social'no-psihologicheskij trening / Petrovskaja L. A. – М. : Izd-vo MGU, 1989. – 216 s.

8. Психологія. Словар' / [под обшh. ред. А. В. Петровського, М. Г. Яросhevського]. – 2-е изд., испр. і доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

9. Rajgorodskij D. Ja. Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy : ucheb. posob. / Rajgorodskij D. Ja. ; red.-sost. D. Ja. Rajgorodskij. – Samara : Bahrah-M, 2000. – 672 s.

10. Usnadze D.N. Obshhaja psihologija / D.N. Usnadze. – M.: Smysl; SPb.: Piter, 2004.- 413s.

O.N. Illiina. Some peculiarities of the first year students' communicative mindset and improved professional English learning at high school. The high school teachers perform many tasks including the diagnostics and correction of the students' interaction. The detection of the communicative mindset development degree provides for the further effective planning teaching the students and organizing their interaction on English classes. Insufficient awareness of the problem and small amount of the data on the issue stipulated for the study theme choice. The article analyses the communicative mindset notion as well as its kinds and peculiarities. The article provides with the data of the communicative mindset development study: the study of the communicative tolerance and communicative mindset. The study was conducted with the first year students of the Kyiv National Economic University after V.Hetman. According to the obtained results the first year students expressed high degree of intolerance and negatively directed communicative mindset. Within the context of studying the economic foreign language the high level of the negative communicative mindset may be caused by an abrupt change of the educational environment (from school to the university), absent communicative skills and interaction inside the academic group and insufficient psychological accompaniment of the university administration. These figures don't provide for the productive learning interaction and cause low teaching process effectiveness and low motivation for studying the subject, which directly correlates with the grade figures. The article contains recommendations on correcting the communicative mindset using the psychological training exercises on Foreign Language classes. The further study of the communicative mindset expression level and its correction practicing the training exercises on Foreign language classes makes especial interest.

Key words. *Communicative mindset, level, first-year students, survey, communicative intolerance, negativism, correction, psychological training exercises, interaction, foreign language.*

Отримано: 10.02.2015 р.

УДК 159.922

Н.Л. Каменська, М.К. Кременчуцька

РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПРОГНОСТИЧНА КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Н.Л. Каменська, М. К. Кременчуцька. Рівень соціального інтелекту як прогностична компонента професійної успішності студентів – майбутніх психологів. Стаття присвячена феномену соціального інтелекту як